

О. С. Пономарьов

ФІЛОСОФІЯ СПІЛКУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Загальна постановка проблеми. Характерні особливості сучасного етапу історії людської цивілізації полягають не тільки в глобалізації всіх сфер суспільного життя та його широкій інформатизації, а й в істотній зміні самого змісту духовності і культури, системи життєвих цілей і цінностей. Лавиноподібне зростання обсягів науково-технічної інформації і скорочення циклу розроблення, впровадження й оновлення технологій породжують новий характер суспільного виробництва. Кардинально змінилися цілі, зміст і сенс міжособистісного спілкування, воно стає все більш прагматичним, втрачає людяність та емоційне забарвлення. Ці процеси й визначальні тенденції їхнього розвитку суттєво ускладнили завдання системи освіти й настільки загострили притаманні їй суперечності, що сьогодні все виразніше і цілком справедливо говорять про ту глибоку кризу, в якій вона опинилася.

З одного боку, якісно новий етап розвитку людства значно посилює роль освіти як специфічного суспільного феномену і надзвичайно важливого й відповідального соціального інституту, призначеного надійно готувати покоління, що підростають, до успішного життя й діяльності в нових умовах. З іншого ж боку, традиційні цілі, зміст і характер освіти перестали відповідати сучасним потребам і реаліям цивілізаційного розвитку. Процеси глобалізації світогосподарських зв'язків, інформатизації практично всіх сфер суспільного життя та ускладнення науково-технічних знань висувають нові вимоги до системи освіти, до забезпечення її якості та конкурентоспроможності. Сама ж освіта навіть не завжди встигає їх осмислити і трансформувати у педагогічні технології і культуру педагогічної діяльності.

Помітно ускладнює нормальне функціонування освіти, особливо вищої школи, та невизначеність, в якій їй доводиться виконувати свої завдання. Дійсно, освіта призначена готувати фахівців до життя й діяльності в умовах близького й віддаленого майбутнього, зміст якого ми принципово не можемо знати і лише ледве вбачаємо його розмиті контури. До того ж навіть вони стрімко змінюються. Тому загальною проблемою сьогодні постає необхідність глибокої філософської рефлексії феномену освіти й розроблення на основі її результатів нової освітньої парадигми.

Її пошуки знаходять своє відображення в концепції компетентнісного підходу до організації навчально-виховного процесу. Але педагогічна теорія і практика ще, на жаль, не напрацювали надійних рекомендацій стосовно тих методів, засобів і технологій, які б гарантували формування професійної компетентності випускників. Ось чому науково-педагогічному складу вищих навчальних закладів і доводиться здебільшого самотужки, методом спроб і помилок шукати і знаходити ті способи і підходи, які б забезпечували бажані результати навчально-виховного процесу. Одними з них є значне підвищення професійної компетенції викладачів у своїй фаховій сфері, педагогічної майстерності, загальної і професійно-педагогічної культури. За цих умов головну роль має відігравати педагогічне спілкування як основний інструмент професійної діяльності викладача і його впливу на особистісний розвиток і соціалізацію студента, на формування його культури.

Зв'язок проблеми з актуальними теоретичними і прикладними питаннями зумовлений тим, що сьогодні, в часи кардинальної зміни системи життєвих цінностей і падіння авторитету освіти в суспільній свідомості, дуже гостро постає завдання з пошуку шляхів і засобів його відновлення. І одним з найбільш ефективних серед них є культура педагогічної діяльності, насамперед культура міжособистісного спілкування вчителя зі своїми учнями чи викладача вищої школи зі своїми студентами.

У той же час, педагогічна теорія, на моє глибоке переконання, ще вкрай недостатню увагу приділяє як самому осмисленню реалій сьогодення, в яких відбувається освітній процес, так і дослідженню їх впливу на цілі, зміст і характер спілкування. А це не тільки важливо для освітньої практики, але й цікаво для теорії. Тому проблеми взаємозв'язку педагогічної культури і спілкування викликають інтерес з позицій і філософії освіти, і філософії спілкування, і філософії культури. Видається, що, опинившись на перетині таких наукових напрямів, не тільки ці проблеми можуть бути належним чином розв'язані, але й результати їх розв'язання отримають належне практичне використання в навчально-виховному процесі.

Результати аналізу наукових досліджень і публікацій з порушеної проблеми переконливо свідчать про глибоке розуміння освітянською і науковою спільнотами її значення для філософського осмислення феномену спілкування та істотного підвищення культури педагогічної діяльності, оскільки сьогодні ця культура є одним з визначальних чинників забезпечення належної якості й ефективності освіти, формування високої професійної компетентності і культури майбутніх фахівців, високої їх конкурентоспроможності на ринку праці. Загальна ж демократизація суспільного життя і поширення суб'єкт-суб'єктного характеру організації навчально-виховного процесу роблять особливо важливим компонентом педагогічної культури і спілкування майстерне володіння кожним вчителем та викладачем вищої школи мистецтвом діалогу.

У зв'язку з цим цікаво навести думку відомої російської дослідниці філософії діалогу В. В. Горшкової, яка впевнено стверджує, що "концепція педагогіки діалогу розкривається на рівні інтеграції історико-філософських та соціокультурних обґрунтувань, представляючи його як полісуб'єктний простір і методологічний принцип, який поширюється на будь-яку сферу гуманітарного знання". На її глибоке переконання, "звернення до діалогу як загальнолюдського феномену виявляє багатовимірний підхід до проблеми розуміння людини у світі "речей, властивостей і відносин", а також розглядає діалог як відправну точку в розумінні самої людини, становлення її гуманітарного мислення" [1, с. 43].

Становлення саме гуманітарного мислення і його належний розвиток стають сьогодні одним із визначальних завдань системи освіти, яка своїм певним нехтуванням виховним складником цілісного освітнього процесу дає підстави для поширення технократичного мислення. Воно ж ігнорує цінність людяності та емоційно-позитивного сенсу міжособистісного спілкування, а інколи навіть і потреби у ньому, перетворюючи спілкування виключно на комунікацію. Тому сучасна філософія освіти приділяє таку увагу феномену педагогічного спілкування та проблемам його використання як потужного чинника культуротворення. Ведеться активний пошук шляхів і можливостей істотного підвищення його ефективності. Одним із таких шляхів є прищеплення студентам культури діалогу.

Діалогом є як спеціально підкреслює відома українська дослідниця проблем педагогічної психології В. О. Семиченко, "мовлення підтримувальне. Один учасник діалогу в процесі спілкування ставить уточнюючі питання, розвиває далі думку співроз-

мовника або може закінчити її сам, подає репліки, які свідчать про увагу до повідомлюваного, зацікавленість у взаємодії”. Для культури педагогічного спілкування важливим є те, що “це дозволяє тому, хто говорить, точніше висловлювати свої думки, оперативно коригувати використовувані мовленнєві засоби для того, щоб точніше передати своє ставлення, бути впевненим у розумінні та зацікавленості у взаємодії з боку співрозмовника” [2, с. 12-13].

З позицій філософії освіти феномен педагогічного спілкування має розглядатись одним із найважливіших засобів успішного досягнення цілей освітнього процесу. Одне з основних завдань діалогу полягає у формуванні інтелектуальної культури студента, культури його мислення, що відкриває перед ним можливість оволодіння в процесі духовно-практичної діяльності засобами, правилами і нормами розумових дій та висловлюваннями. При цьому В. О. Лозовой зі співавторами вважають, що “інтелектуальна культура пов’язана з дотриманням законів логіки, розвиненістю раціонально-логічного та художньо-образного типу мислення, мислення асоціативного, за аналогією, екстраполяцією. Вона включає інтуїцію, фантазію тощо”. На думку вчених, “інтелектуальна культура не вичерпується високим рівнем, широким обсягом знань та розумових умінь, а характеризується ще й стилем (типом) мислення, його гнучкістю, критичністю, динамізмом, нетривіальністю, творчою спрямованістю” [3, с. 369-370]. Додамо також, що культура мислення безпосередньо пов’язана з мовленнєвою культурою людини, з її культурою спілкування, стосунків та взаємодії з іншими людьми. А формування цієї культури також є одним із завдань системи освіти.

Безумовно позитивні інтеграційні тенденції в економічній, науково-технічній і духовно-культурній сферах суспільного життя супроводжуються, на жаль, і посиленням ворожнечі, міжнаціональними і міжконфесійними конфліктами, проявами агресії і тероризму. Якщо додати ще й поширення наркоманії, бездуховність, втрату моральних засад поведінки і орієнтирів діяльності, деформацію життєвих цінностей тощо, то стане зрозумілим, що науково-технічний прогрес суттєво випереджає прогрес соціальний, випереджає духовно-культурний розвиток суспільства. Це також ускладнює освітню діяльність і потребує значного підвищення педагогічної культури кожного вчителя і викладача вищої школи.

Така ситуація стає досить небезпечною, оскільки величезні технічні можливості в руках аморальної людини, особливо коли вона виявляється при владі, можуть нанести людям і суспільству в цілому непомірної шкоди з масштабними руйнівними наслідками. Вся історія цивілізації дає переконливі підтвердження цієї тези численними прикладами. Тому сьогодні надзвичайно актуальними стають взаємопов’язані проблеми застосування адекватних вимогам часу методів і засобів навчання, виховання та особистісного розвитку підростаючих поколінь, цілеспрямованої розробки і використання ефективних педагогічних технологій. Для забезпечення належного рівня їхньої ефективності необхідно, щоб ці технології ґрунтувалися саме на діалогічних способах педагогічного спілкування.

Мінський філософ А. А. Лазаревич вважає, що “найважливіша сутність діалогічної культури і комунікації, що ґрунтується на її основі, полягає у здатності, по-перше, слухати, по-друге, – розуміти співрозмовника”. Причому, за його словами, “кількість учасників комунікативного процесу і висловлювані ними репліки, повідомлення можуть бути різними і не є такими істотними порівняно з бажанням слухати і співрозуміти, умінням відчувати “дух Цілого” і при цьому не нав’язувати свого бачення Істини. Головне, щоб співрозмовник, або суб’єкт комунікації, не уподібнювався ролі

“іншого”, коли цей “інший” виявляється поза комунікативною інтенцією” [4, с. 58]. Ці положення, на наше переконання, повною мірою застосовні і в освітній діяльності, будучи показником рівня розвитку культури педагога.

Проблеми педагогічної культури, педагогічного спілкування та його застосування у практиці освітньої діяльності сьогодні активно досліджують Н. Г. Баженова, О. В. Бондаревська, В. М. Гриньова, І. Ф. Ісаєв, В. Г. Кремень, Н. І. Ліфінцева, Н. Мазур, Л. С. Нечепоренко, С. М. Пазиніч, Н. С. Розов, П. Щербань та інші. Характерно, що увагу дослідників привертають питання психології й етики педагогічного спілкування. Їм присвячені роботи І. І. Амінова, Г. П. Васяновича, Л. В. Губерського, Е. Н. Гусинського, Я. Л. Коломінського, Н. В. Кузьміної, В. О. Лозового, С. С. Чорної, інших вітчизняних та іноземних учених.

Набувають розвитку філософія освіти і теорія педагогічної культури, філософія і етика спілкування, які активно досліджують В. П. Андрущенко, І. С. Добронравова, С. О. Заветний, В. В. Кізіма, С. Ф. Клепко, М. Д. Култаєва, В. С. Лутай, М. І. Михальченко, І. О. Радіонова та інші.

Однак ще вкрай **недостатня увага**, на мій погляд, приділяється саме філософському аналізу феномену педагогічного спілкування в загальному контексті культури педагогічної діяльності та його впливу на ефективність цієї діяльності, на якість формування професійної компетенції й на характер особистісного розвитку студентів. У той же час це спілкування є дієвим чинником освіти як важливого системного утворення, визначальною передумовою формування національної еліти, а отже і реальної можливості забезпечення нормального функціонування і розвитку суспільства. Потребує уваги також філософське осмислення впливу педагогічного спілкування на розвиток загальної і професійної культури майбутніх фахівців, мовленнєвої культури і духовності, на становлення нової генерації нашої інтелігенції.

Видається очевидним, що тільки філософія спілкування може ставати належною світоглядною і методологічною основою формування і розвитку культури педагогічної діяльності, особливо в умовах суперечливих реалій сьогодення. Адже тільки вона може визначати чіткі орієнтири і напрями вдосконалення педагогічної культури та суттєвого підвищення ефективності підготовки високопрофесійних фахівців моделі XXI століття.

Мета даної статті у зв'язку з цим і полягає в дослідженні тих аспектів філософії людського спілкування, які безпосередньо впливають на культуру педагогічної діяльності і культуру взаємин між всіма учасниками освітнього процесу. При цьому акцент переноситься саме на відносини у сфері освіти, на діяльнісні аспекти педагогічної культури, оскільки тільки у своїй діяльності та її результатах людина і виявляє свою глибинну сутність особистості і професіонала. Саме в процесі спілкування педагога можуть знайти свій прояв його ціннісні орієнтації та ставлення до професії і до студентів, усвідомлення ним суспільної значущості своєї діяльності та особистої відповідальності за її результати.

Ця ситуація потребує багатоаспектного аналізу феномену спілкування, у тому числі його онтологічного статусу, гносеологічних особливостей та аксіологічного значення в контексті осмислення педагогом сутності цього феномену і його місця в загальній структурі своєї професійної діяльності, оскільки саме в контексті розвитку його педагогічної культури спілкування стає і її чинником та джерелом розвитку, і яскравим проявом досягнутого рівня розвитку цієї культури. Крім того, зазначені аспекти спілкування в контексті педагогічної культури викладача визначають зміст, характер та інтенсивність впливу на студентів.

Виклад основного матеріалу. Суто суспільний характер феномену освіти як важливого інституту цілеспрямованої підготовки підрастаючих поколінь до життя й діяльності в умовах конкретного соціуму породжує як її безсумнівні переваги, так і певні суперечності. Цікаво при цьому, що як самі переваги, так і суперечності тісно пов'язані зі спілкуванням, яке є одним з основних інструментальних засобів розв'язання завдань освітнього процесу. Дійсно, з одного боку, завдяки спілкуванню учня чи студента з педагогом та за його допомогою відкривається реальна можливість значного прискорення можливостей пізнання зовнішнього світу і самого себе. З іншого ж боку, через такий характер освіти пізнання втрачає свою безпосередність, оскільки тепер учень чи студент пізнає не світ сам по собі, а лише уявлення педагога про нього. До того ж, і саме це уявлення звичайно формується зі слів наставників цього педагога чи з використовуваних ним книжок та інших джерел вторинної інформації про світ.

Крім того, через все більш широкую диференціацію наук та відповідних навчальних дисциплін учні втрачають можливість системного бачення світу, замість цілісної його картини у них формуються фрагментарні уявлення, що відображають різні аспекти світу. У зв'язку з цим надзвичайно важливим завданням кожного педагога і освіти в цілому постає, по-перше, необхідність демонстрації місця відповідної дисципліни у науковій картині світу. Уміння належним чином показати це і сформулювати у вихованців розуміння зв'язку дисципліни з іншими аспектами цієї картини має вважатись одним з проявів педагогічної культури викладача і показником справжнього рівня розвитку його професійної компетентності.

По-друге, педагогові треба чітко усвідомити, що сьогодні, в умовах не просто широкої доступності інформації, а навіть інформаційної надмірності, педагогічне спілкування вже перестає бути єдиним джерелом знань і засобом їх отримання. Проте, як цілком справедливо зазначає В. Г. Кремень, "навіть якщо застосовувати найсучасніші комп'ютерні системи, високі комунікаційні технології, які, безсумнівно, стимулюють динаміку та ефективність навчального процесу, підвищують інтерактивність освітнього середовища, ніхто і ніщо не зможе повністю витіснити і замінити мистецтва безпосереднього педагогічного діалогу «учитель-учень»" [5, с. 15]. Але ж ефективність цього діалогу значно визначає міра його осмислення, яке забезпечує філософія спілкування, та належного застосування, що стає виявом рівня розвитку культури професійної діяльності педагога.

На перетині цих явищ тільки й можуть виникати сприятливі умови для успішного розв'язання сучасних завдань системи освіти з формування не лише високої професійної і соціальної компетентності майбутніх фахівців, але й їхньої загальної і професійної культури. Широке використання діалогу в навчально-виховному процесі активно сприяє і розвиткові у них належної мовленнєвої культури як ефективного засобу спілкування. Водночас варто зазначити, що не тільки за допомогою мови людина може висловити свої думки і почуття, ставлення до своєї діяльності, до самої себе й до інших людей. Арсенал її комунікативних засобів багатший за можливості мови.

Дійсно, як писав Х. Ортега-і-Гассет, "мова – це лише одне із зусиль, здатне з найменшою приблизністю виявити те, що відбувається у нас всередині. Тільки і всього. Але ми звичайно не користуємося цими винятками. Навпаки, коли людина розкриває рота, вона робить це тому, що вірить, начебто може висловити все, що думає. Це ілюзія. Мова не дає нам такої можливості. Вона передає, більше чи менше, частину того, що ми думаємо, і ставить нездоланий бар'єр перед іншим" [6, с. 183]. І саме тому вплив особистості педагога на становлення і розвиток студента далеко не обмежується лише

їх спілкуванням. Виховує все – професіоналізм і культура педагога, його моральні принципи і переконання, поведінка і ставлення до студентів, вимогливість і турбота, навіть зовнішній вигляд.

Тому філософія спілкування, у тому числі й педагогічного, при аналізі цього феномену не обмежується лише його мовними засобами. А в контексті педагогічної культури вона має передбачати також належне використання артистизму викладача, невербальних засобів спілкування, уміння створювати й дотримуватися сприятливої для успішного здійснення навчально-виховного процесу емоційно-психологічної обстановки. І чим краще у викладача це виходить, тим більш високим є рівень його педагогічної культури. І навпаки, чим вищий рівень цієї культури, тим не просто легшим, а цілком природним виявляється створення такої ситуації в аудиторії, яка сама стає потужним мотиваційним чинником навчально-пізнавальної діяльності студентів. Такий зв'язок позитивно впливає на діалог, на взаємовплив і взаємний розвиток та самовдосконалення всіх учасників освітнього процесу.

Існує також ще один цікавий і надзвичайно важливий аспект філософії спілкування в контексті культури педагогічної діяльності викладача вищої школи. Він пов'язаний з тим, що в сучасних умовах все більшого поширення набуває командна діяльність. Однією з її характерних особливостей стає те, що успіх спільної діяльності учасників забезпечують максимально можливе взаєморозуміння між ними, сприятливий психологічний клімат і дружній характер міжособистісного спілкування. Таким чином, культура професійно-педагогічної діяльності має бути спрямована і на прищеплення студентам навичок толерантного й доброзичливого спілкування, вкрай необхідного для успішної взаємодії з колегами у складі команди.

Розв'язання цього завдання досягається шляхом використання методів командної діяльності безпосередньо в навчально-виховному процесі завдяки широкому використанню діалогових форм спілкування. При цьому діалог як важливий прояв активного педагогічного впливу на студентів є багатофункціональним засобом ефективної його реалізації. Безліч його функцій можна представити у такий спосіб. По-перше, діалог забезпечує виникнення і надійне функціонування зворотного зв'язку. Таким чином, при належній культурі педагогічної діяльності з'являється можливість не тільки передати студентам певної системи знань, але й практично оперативного контролю міри глибини і характеру його засвоєння.

По-друге, саме в діалозі педагог отримує можливість прищеплювати студентам культуру взаємин взагалі, культуру міжособистісного спілкування і мовленнєву культуру зокрема. Його “м'яке”, ненав'язливе уміння виправляти помилки і мовленнєві хиби студентів, прищеплення їм не просто поваги до слова, а й смаку його відчуття здатне стати довготривалим чинником їхнього палкого прагнення оволодівати культурою спілкування і постійно її удосконалювати. А це буде в нагоді як при здійсненні ними своєї професійної діяльності, так і при вихованні своїх дітей у сім'ї.

По-третє, саме застосування діалогічних форм спілкування відкриває педагогові можливість формування у студентів не тільки належного рівня професійної компетентності, а й чітких світоглядних позицій, моральнісних принципів і переконань, прищеплення їм здатності користуватися у своїх діях положеннями і нормами логіки та методології людської діяльності. Це дає змогу коректно здійснювати процес цілепокладання, раціонально вибирати шляхи і засоби успішного досягнення цілей та своєчасно враховувати існуючі обмеження на можливості їх застосування.

По-четверте, істотне зростання інтенсивності комунікативних відносин та все більше розмаїття їх цілей, форм і засобів потребує від людини певної підготовки, яку саме й може забезпечити застосування діалогічного способу педагогічного спілкування. Тому ж не випадково Л. Л. Товажнянський та А. О. Мамалуй, аналізуючи теоретичні і технологічні аспекти нової філософії та методології освіти, підкреслюють, що “відповідно до гуманістичної парадигми освіти вона повинна трансформуватися у пріоритетний фактор суспільного прогресу, формувати креативну особистість, всебічно розвинену, здатну до комунікативних міжкультурних контактів” [7, с. 8].

Отже, завданням освіти, яка призначена для підготовки нової національної еліти, у мовних питаннях має бути збалансований розвиток і належне використання переваг і міжкультурної комунікації, і збереження національних духовних надбань, культурно-історичних традицій та естетичних ідеалів. Така єдність є одним з онтологічних аспектів сучасної філософії спілкування, і зокрема філософії діалогу, який безпосередньо позначається на змісті й характері загальної та мовленнєвої культури суспільства. Сучасний її стан потребує невідкладного дієвого реагування, в першу чергу засобами ефективного педагогічного спілкування, яке практично не може досягти своїх цілей поза плідним діалогом.

Необхідність формування у студентів навичок командної діяльності також потребує широкого використання діалогових форм спілкування, що дає можливість безпосереднього впливу на розвиток їхніх комунікативних здібностей і опосередкованого сприяння мовленнєвій культурі. Дійсно, командна діяльність постійно потребує належної взаємодії та взаємодопомоги, забезпечення яких саме й досягається за допомогою міжособистісного спілкування. При цьому і успішна організація спільної діяльності, і розподіл функцій між виконавцями та координація їхніх дій можливі через спілкування між ними.

В умовах глобалізації виникають нові, раніше не типові проблеми у сфері спілкування. Однією з них стає помітне розширення кола учасників міжкультурної комунікації, ще однією стає посилення суперечної єдності тенденцій інтерференції культур і посилення етнонаціональної свідомості та самоідентичності. Прагнення зберегти і примножити культурно-історичні традиції і духовні надбання інколи зустрічає досить активну протидію з боку певних кіл і, на жаль, окремих політичних сил. Подолання цієї суперечності як передумова розвитку гуманітарної культури, а відтак, і забезпечення реальної можливості економічного і духовного відродження України також потребує активного педагогічного впливу на студентство. Ефективність цього впливу значною мірою визначають рівень педагогічної культури викладачів та характер використовуваних ними засобів.

Як пише у зв'язку з цим М. І. Михальченко, “зрозуміти, пізнати, а ще більше – відчувати національне в культурі (або, що те саме: відчувати культуру як національну сутність) непросто”. Він підкреслює, що “це не лежить на поверхні, а відкривається лише з пізнанням, сприйняттям і глибоким співпереживанням специфіки національних відносин” [8, с. 16]. Ось чому орієнтирками системи освіти мають бути не тільки підготовка професійно компетентних фахівців, а й належне формування у них системи гуманітарно-соціальних знань, прищеплення поваги до державної мови й національної культури, які є потужними чинниками розвитку креативності, у тому числі й у сфері професійної діяльності цих фахівців.

Достатньо цікавим виглядає і ще один аспект взаємозв'язку проблем діалогічного спілкування та культури педагогічної діяльності, сутність якого полягає в необхідно-

сті формування у студентів логічності й обґрунтованості суджень і висловлювань, глибокого знання предмета, якого вони стосуються. Від цього суттєво залежить рівень взаєморозуміння між учасниками спільної діяльності, а у більш загальному плані – і між партнерами по будь-якому спілкуванню. Як свого часу вказував І. Кант, “ніколи не слід складати собі думку, якщо не *знаєш* принаймні чогось такого, за допомогою чого проблематичне само по собі судження ставиться у зв’язок з істиною, яка, хоча і не повна, тим не менш являє собою щось більше, ніж довільний вимисел. Крім того, закон такого зв’язку повинен бути достовірним” [9, с. 428]. Саме виявленню і плідному використанню цього зв’язку і сприяє як сам діалог, так і його філософія в контексті педагогічної культури.

Я вже мав нагоду писати про те, що “сьогодні в умовах прискороеного інноваційного розвитку забезпечення розуміння учнями чи студентами навчального матеріалу постає домінантою в системі цілей освіти, визначає глибинну сутність її суспільної ролі та призначення. І належним чином виконати цю роль вона може тільки за умови широкого використання діалогічного суб’єкт-суб’єктного підходу” [10, с. 29]. Без його використання важко, а можливо, і взагалі нереально належним чином забезпечити суспільні очікування результатів освітньої діяльності.

Мій власний педагогічний досвід свідчить, що тільки висока культура спілкування зі студентами, поважне й доброзичливе ставлення до них і широке використання діалогічних форм викладання дозволяють сподіватися на те, що вказані очікування все ж лишаться реальними. Дійсно, за цих умов вдається не тільки сформувати у майбутніх фахівців високу професійну компетентність – головне завдання вищої школи, – а й успішно прищепити їм належні риси і якості, притаманні представникам нової національної еліти.

Висновки. Викладені міркування, як і результати досліджень автора, дозволяють дійти висновку, що, по-перше, філософія спілкування є однією з основних теоретичних і методологічних основ формування культури педагогічної діяльності викладача. По-друге, належний ефект застосування її принципів і положень, насамперед підвищення педагогічної культури, досягається системним застосуванням діалогічних форм спілкування, яке включає студентів у безпосередній освітній процес. По-третє, філософія спілкування саме в контексті педагогічної культури стає потужним чинником подолання кризи освіти і посилення її ролі в соціально-економічному й духовно-культурному відродженні України.

Список літератури: 1. Горішкова В. В. Диалог в образовании человека. – СПб.: Изд-во СПбГУП, 2009. – 192 с. 2. Семиченко В. А. Психология речи: Учеб. пособ. – К.: Магистр-S, 1998. – 112 с. 3. Морфология культуры: тезаурус / За ред. проф. В. О. Лозового. – Харьков: Право, 2007. – 384 с. 4. Лазаревич А.А. Коммуникативно-диалогические основы преодоления социальной деструктивности // Філософія спілкування. – 2010. – № 3. – С. 56-62. 5. Кремень В. Г. Філософія освіти XXI століття // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 6-16. 6. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс: Пер. с исп. – М.: АСТ, 509 с. 7. Товажнянський Л. Л., Мамалуй А. О. Гуманізація – стратегічний напрямок розвитку інженерної освіти XXI століття // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2009. – Вип. 23-24 (27-28). – С. 3-13. 8. Михальченко М. І. Українська національна ідея як стрижень духовного і політичного життя української політичної нації // Духовне життя українського суспільства: теоретико-методологічні та онтологічні проблеми розвитку. – К.-Дрогобич, 2009. – С. 12-45.

9. Кант І. Критика чистого розуму. – Симферополь: Реноме, 2003. – 464 с. 10. Пономарьов О. С. Проблема розуміння у філософії діалогу // Філософія спілкування: культура, мова, цінності: Матеріали Міжнар. наук.-теор. конф. – Харків: Видавець Савчук О.О., 2012. – С. 31-33.

Bibliography (transliterated): 1. Gorshkova V. V. Dialog v obrazovanii cheloveka. – SPb.: Izd-vo SPbGUP, 2009. – 192 s. 2. Semichenko V. A. Psihologija rechi: Ucheb. posob. – K.: Magistr-S, 1998. – 112 s. 3. Morfologija kul'turi: tezaurus / Za red. prof. V. O. Lozovogo. – Harkiv: Pravo, 2007. – 384 s. 4. Lazarevich A.A. Kommunikativno-dialogicheskie osnovy preodolenija social'noj destruktivnosti // Filosofija spilkuvannja. – 2010. – № 3. – S. 56-62. 5. Kremen' V. G. Filosofija osviti NHI stolittja // Pedagogika i psihologija. – 2003. – № 1. – S. 6-16. 6. Ortega-i-Gasset H. Vosstanie mass: Per. s isp. – M.: AST, 509 s. 7. Tovazhnjans'kij L. L., Mamaluj A. O. Gumanizacija – strategichnij naprjamok rozvitku inzhenernoї osviti NHI stolittja // Problemi ta perspektivi formuvannja nacional'noї gumanitarno-tehnicnoї eliti. – 2009. – Vip. 23-24 (27-28). – S. 3-13. 8. Miha'chenko M. I. Ukraїns'ka nacional'na ideja jak strizhen' duhovnogo i politichnogo zhittja ukraїns'koї politichnoї naciї // Duhovne zhittja ukraїns'kogo suspil'stva: teoretiko-metodologichni ta ontologichni problemi rozvitku. – K.-Drogobich, 2009. – S. 12-45. 9. Kant I. Kritika chistogo razuma. – Simferopol': Renome, 2003. – 464 s. 10. Ponomar'ov O. S. Problema rozuminnja u filosofii dialogu // Filosofija spilkuvannja: kul'tura, mova, cinnosti: Materiali Mizhnar. nauk.-teor. konf. – Harkiv: Vidavec' Savchuk O.O., 2012. – S. 31-33.

А. С. Пономарев

ФИЛОСОФИЯ ОБЩЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Показана роль философии общения как фактора формирования и развития педагогической культуры. Раскрыты возможности диалогического общения в повышении эффективности обучения, в профессиональном и личностном развитии студентов. Обоснована необходимость усиления их духовно-культурного воспитания в системе формирования новой национальной элиты.

A. Ponomaryov

PHILOSOPHY OF INTERCOURSE IN CONTEXT OF PEDAGOGICAL CULTURE

The role of philosophy of intercourse as a factor of forming and development of pedagogical culture is shown. Possibilities of dialogic intercourse in the increase of efficiency of education are exposed, in development of students professional and personality. The necessity of strengthening of their spiritual-cultural education in the system of forming of a new national elite is grounded.

Стаття надійшла до редакційної колегії 2.04.2012

